

SOVYET RUSYA HÂKİMİYETİNDEKİ TÜRK HALKLARININ “BİRLEŞTİRİLMİŞ TÜRK ALFABESİ”NE GEÇİŞİ VE BU OLAYDA AZERBAYCAN’IN ROLÜ

*Betül ASLAN**

ÖZ

Azerbaycan’da yoğun olarak 1920’li yıllarda başlayan Latin alfabesi esaslı “Yeni Türk Alfabesi”ne geçiş çalışma ve tartışmaları, Sovyet Rusya egemenliğinde yaşayan bütün Türk topluluklarının bir süre için de olsa “Ortak Türk Alfabesi”ni kabul edip kullanmalarında önemli bir etken olmuştur. Sovyet Rusya’da yaşayan Türk halkları, 1920’li yıllardan genel olarak 1940 yılına kadar Latin alfabesi esas alınarak oluşturulan “Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi”ni kullanmışlar ve 1928’de Türkiye’nin de Latin alfabesini kabul etmesiyle hemen hemen bütün Türkler arasında alfabe birliği sağlanmıştır. Bu makalede; Sovyet Rusya egemenliğinde yaşayan Türklerin ortak alfabe geçiş olayı ele alınarak, Latin esaslı “Birleştirilmiş Türk Alfabesi”nin kabul edilip kullanılmasında Azerbaycan’da yapılan çalışmaların rolü ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Birleştirilmiş Türk Alfabesi, Azerbaycan, Türk Halkları, Kiril Alfabesi, Sovyet Rusya

THE TRANSITION OF THE LANGUAGES OF THE TURKIC PEOPLE UNDER SOVIET RUSSIAN TO THE “UNIFIED TURKISH ALPHABET” AND AZERBAIJAN’S ROLE

ABSTRACT

The intensive debates and studies on the transition to the Latin based “New Turkish Alphabet” in Azerbaijan in the 1920’s was effective, even if for a short period, in the acceptance of a “Joint Turkish Alphabet” by all the Turkic people living under Soviet Russian Rule. The Turkic people living in Soviet Russia used the Latin based “Unified Turkish Alphabet” from about the 1920’s to the 1940 and with Turkey’s transition to the Latin alphabet in 1928 there was an alphabet unity almost among all the Turks. By examining the course of transition to a joint alphabet among the Turks living under Soviet Russian rule, this essay aims to point out the role of the studies undertaken in Azerbaijan in the acceptance and use of the Latin based “Unified Turkish Alphabet”

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Tarih Eğitimi ABD Öğretim Üyesi, ERZURUM

Keywords: Unified Turkish Alphabet, Azerbaijan, Turkic People, Cyrillic Alphabet, Soviet Russian

Tarih boyunca çok çeşitli ve çok geniş sahalara yayılan, buralarda önemli devletler kuran Türkler, gittikleri bölgelerde her alanda etkilerini çok fazla hissettirirken, kendileri de farklı kültürlerin etkisinde kalmışlardır. Bu tarihi süreç boyunca da temas ettikleri çevrelere göre; çeşitli alfabeler kullanmışlardır⁶³. Göktürk, Suğdi, Uygur, Mani, Brahmi, Arap, Süryani, Latin, Slav vs. alfabelerini Türklerin kullanmış oldukları görülmektedir ki bu da; ta eski zamanlardan Türk dillerinin yazı geleneğine sahip olduklarını göstermektedir.

Türkler genel olarak birçok alfabe kullanmalarına rağmen, Türk boylarının hepsi bu alfabelerden, aynı derecede faydalanmadığı gibi kullanım süreleri de birbirinden çok farklı olmuştur. Türklerin kullandıkları alfabeler içerisinde dört tanesi geniş ölçüde kullanılarak, Türklerin umumi milli alfabeleri haline gelmiştir. Bunlar; Göktürk, Uygur, Arap ve Latin alfabeleridir⁶⁴.

Türklerin İslam dinini kabul etmeleriyle birlikte, Arap yazısının etkisine de girdikleri görülmektedir. M.S. IV.-V. yüzyıllarda Aramca'nın bir lehçesi olan Nebatça için kullanılan yazıdan geliştiği tahmin edilen Arap alfabesi⁶⁵ 10.asırdan itibaren Türkler arasında etkili olmaya başlamıştır.

İslam medeniyeti devresine girdikten sonra din dili sayılan Arapça'dan ve edebiyat dili kabul edilen Farsça'dan Türk diline pek çok kelime ve gramer şekli geçmiştir. X.yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar bin seneye yakın bir zaman süresince kullanılmış olan Arap alfabesi; Türkçe'nin gerek

⁶³ Türkler mühim ticaret yollarında yaşamış ve çok erkenden komşu kültür muhitleri ile temasta bulunmuşlardır. Yabancı alfabeler, din ve dini eserler, Türklerin içine girmiştir: Buna rağmen bunları mahdut bir bünye içinde tutabilecek kadar, kendi kültür ananelerine sadık kalmışlardır. Bunun bir sebebi Türk kültür teşkilatının çok inkişaf etmiş olması, diğeri de coğrafi vaziyetleridir. (Reşid Rahmeti Arat, "Türk Lehçe ve Şiveleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Dil-Kültür-Sanat, C.I, Ankara, 1992, s.60.)

⁶⁴ SSCB döneminde Türk halkları arasında kullanılan Slav alfabesi de umumi alfabe olarak bunlara eklenebilir. Türklerin kullandıkları alfabeler konusunda geniş bilgi için bkz. Muharrem Ergin, "Türklerde Yazı ve Alfabeler", *Türk Dünyası El Kitabı*, C.II, Ankara, 1992, s.259-290; Semih Tezcan, "En Eski Türk Dili ve Yazımı" *Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, Ankara, 1978; A. Dilaçar, *Türk Diline Genel Bir Bakış*, Ankara, 1964; Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, II, İstanbul, 1970; Ahmet Bican Ercilasun, *Bugünkü Türk Alfabeleri*, Ankara, 1977.

⁶⁵ Rekin Ertem, *Elifbe' den Alfabe'ye Türkiye'de Harf ve Yazı Meselesi*, İstanbul, 1991, s.67.

saha, gerek zaman bakımından en çok kullanılmış umumi alfabetesidir⁶⁶. Bununla birlikte Türkler Arap alfabetesini kullandığı bu süreç içerisinde Türk dili, Türk halk kitlelerinin konuşma dili olarak canlılığını sürdürmüştür.

Türkler tarafından uzun zaman ve geniş bir mekânda kullanılmasına rağmen Arap harfleri, Türkçe için elverişli bir yazı vasıtası olmamıştır. Bu alfabede bir yandan lüzumundan fazla konsonant kalabalığı, öte yandan birkaç konsonantı bir tek işaretle karşılamak gibi yetersizlikler vardı. Vokal işaretleri ise Türkçe'nin zengin vokal sistemini karşılamaktan çok uzak, imla ananesi de Türkçe'ye uygun değildi⁶⁷. Ayrıca okuma-yazmada, eğitim-öğretimde de alfabenin getirmiş olduğu bazı zorluklar mevcuttu.

XI. yüzyıldan başlanarak Arap yazısıyla Türkçe ürünler yaratılırken yazım konusundaki sorunların çözümlenmesi için arayışlar da kendini göstermiştir. Bu arayışlar, Arap harflerinin ıslahı şeklinde başlamış, daha sonra bununla birlikte, Latin harflerinin alınması, yeni bir alfabe icadı gibi çeşitli düşüncelere varmış ve birçok platformda tartışılmıştır.

Rusya Türkleri arasında da Arap harflerinin ıslahı konusu çok eskilere dayanan bir sorun olmuş, özellikle Latin harflerine geçilmesi hususunda dönem dönem çeşitli fikirler ortaya atılmış ve bu yolda çalışmalar yapılmıştır.

Latin alfabetesine geçiş Türk illerinde türlü zaman ve şekillerde olmuştur. Lâtin alfabetesini kabul eden ilk Türk toplumu Yakutlar (Saha Türkleri)'dir. 1819'dan itibaren Kiril alfabeti ile yazılmakta olan Yakut Türkçesi için, ünlü Yakut pedagogu S.A. Novgorod 1917'de 33 harften oluşan Lâtin asıllı yeni bir alfabe hazırlamış, 1922 yılında bu alfabe resmen ortaya çıkarılmıştı. Yakut Türkçesi bu tarihten 1939'a kadar bu alfabe ile yazıldı, ancak çok uzakta ve kenarda kalan Yakutların alfabe değişikliği, öteki Türk halklarını pek etkilemedi⁶⁸.

Ekim İhtilali'nden sonra Tatarlar arasında da imla-harf tartışmaları tekrar gündeme geldi ve özellikle gazetelerde bu konu yazarlar arasında tartışılmaya başlandı. 1920 yılında Kazan'da Tatar ve Başkurt âlimlerinin katıldığı toplantıda, Alimcan İbrahim'in sunduğu rapor doğrultusunda Latin harflerine geçiş kabul gördü. Bu toplantıda bütün Rusya Türkleri arasında Latincilik hareketlerini tartışmak ve onları Latin alfabetesine geçişe teşvik

⁶⁶ Ergin, *Türklerde Yazı ve Alfabeler*, s.268.

⁶⁷ Ergin, *a.g.e.*, s.268.

⁶⁸ Jelobtsov F.Fedetoviç, "Saha Yeri ve Saha Türkleri" <http://www.Ankara.edu.tr/kutuphane/tariharaştırmaları>,(1 Mayıs 2008)

etmek düşüncesi savunulmuştu. Yine 1920 yılında Ufa ve Yekaterinburg ‘da yapılan Tatar, Başkurt ve Çuvaş âlimlerin katıldığı kurultayda; Nimet Hekim Han tarafından Latin harflerine –beynelmilel- geçişin gerekliliği kabul edildi ve bu doğrultuda karar çıkartıldı. 1924 yılı Tatarlar arasında Latincilik fikrinin daha netleştiği bir yıl olmuştur. Aynı yıl Meskev, Kazan, Ufa ve Dek şehirlerinde Latincilik komiteleri toplandı ve Latin harflerinin kabulü ile ilgili olarak raporlar hazırlandı⁶⁹. Kırım Türkleri arasında ise 1924 yılı, dil konusunda ve Arap alfabesinden Latin alfabesine geçiş konusunda şiddetli tartışmaların yapıldığı yıl olmuştur. Bazı Kırım Türkleri Latin alfabesini kabul ederken, Veli İbrahimov ve dil âlimi Bekir Sıtkı Çobanzade gibi aydınlar buna itiraz etmişlerdir. Merkezi hükümetin de baskısıyla 1924’de 31 harfli Latin alfabesinin kabulü bu tartışmalara son vermiştir⁷⁰.

Karaçay-Malkar Türkçesi için de Latin alfabesi üzerinde asıl ciddi ve ilmi çalışmalar hemen hemen aynı dönem içerisinde gerçekleşmiş, Umar Aliy’in 1924 yılında yayımlanan “Cannı Karaçay-Malkar Elible”(Yeni Karaçay-Malkar Elifleri Harfleri) adlı kitabı Karaçay-Malkar Türkçesiyle ve Latin yazısıyla yayımlanan ilk kitap olmuştur.⁷¹

Özbek Türklerinde de 18. yüzyıldan başlayarak harflerin ıslahı doğrultusunda pek çok çalışma yapılmıştı. Taşkent’te olan iki imla konferansında, konferansa katılanlar arasında eski imlacılar, yeni imlacılar ve Latin alfabesine geçişi savunan âlimler vardı.1923 yılında yapılan Taşkent konferansında Türklerin beynelmilel ortaklığı için Latin alfabesine geçilmesinin zorunluluğu üzerinde durulmuştu⁷².

Kısacası Rusya Türkleri arasında Latin alfabesine geçiş konusunda birçok çalışmalar yapılmış, çok sayıda makaleler yazılıp kurultaylar toplanmıştır. Fakat Türk dili için Latin alfabesinin alınması yolunda bütün

⁶⁹ S. Uygur, “Türk Dünyasında Arap harflerinin İslah Edilmesi ve Latin Harflerine Geçiş Tartışmaları”, *Maarif ve Okutguçı*, Sayı:3, Taşkent, 1922’den Türkiye Türkçesine Aktaran: Ümit Özgür Demirci, http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELER/umit_ozgur_demirci_harf.pdf

⁷⁰ Bu konu ile ilgili bkz. Zuhul Yüksel, “1917-1944 Kırım Türk Edebiyatı”, *Türk Dünyası El Kitabı 3. Cilt Edebiyat*, Ankara, 1992, s.684-704.

⁷¹ Adilhan Adiloğlu, “Karaçay-Malkar Türkçesi Yazı Dilinin Teşekkülü”, *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 22, Karaçay-Malkar Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.224.

⁷² S.Uygur, *a.g.m.*

Türk halklarını etkileyen asıl önemli akım teşkil eden süreç Azerbaycan'da başlamış ve gelişmiştir.

Azerbaycan' da alfabe ıslahatı meselesi çok eskiye dayanmakta olup, Arap alfabesinin eksiklikleri ve zor öğrenilmesi üzerinde Azerbaycan aydınları devamlı olarak çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir⁷³. Fakat bu tür görüşlerin, yeni alfabe oluşturma aşamasına gelmesi ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren olmuştur. Bu dönemde önce Arap harflerinin ıslahı üzerinde çalışan daha sonra Lâtin harfleri üzerinde çalışarak Latin alfabesi temeline dayalı yeni bir alfabe hazırlayan Mirza Fethali Ahundzâde'nin çalışmaları Osmanlı devleti de dâhil olmak üzere bütün Türk dünyasında ses getirmiştir.⁷⁴

20. yüzyıla girildiğinde ise Türk dilinin gelişimi, Türklerin kullandığı alfabenin işlerliği ve alfabe değişikliği konuları Azerbaycan'da gündeme gelen sorunlardan biri olmuştur. Bu sorunun çözümü konusunda Azerbaycan'da iki farklı görüş hâkimdi. Bunlardan birincisi Arap alfabesi üzerinde düzenlemeler yapılarak birlik sağlanması, ikincisi ise daha ağırlıklı olarak Latin alfabesine geçilmesi idi.⁷⁵ Milli Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde de (1918-1920) bu konuda gerek hükümet dairelerinde ve parlamento toplantılarında, gerekse basında önemli tartışmalar yapılmış ve geniş bir suretle işlenmiştir.⁷⁶

Fakat Azerbaycan'daki bu gelişmelerin Türk dili için Latin alfabesinin alınması yolunda bütün Türk halklarını etkileyen bir akım halini alması, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasından (28 Nisan 1920) sonra olacaktır.

⁷³ Geniş bilgi için bakınız. Muradhan Cihangirov, *Azerbaycan Milli Edebi Dilinin Teşekkülü*, Birinci Hisse, Elim Neşriyatı, Bakû,1978; Betül Aslan, *Azerbaycan'da Lâtin Alfabesine Geçiş Sürecinde Yeni Yol Gazetesi*, Erzurum, 2004.

⁷⁴ Mehmet Şahtatlı, "Mirza Fethali'de Esaslı Akidelerin Husulü", *Kızıl Şark*, No:4-5, Moskova, 1923,s.88; Cihangirov, *Azerbaycan Milli Edebi Dilinin Teşekkülü*, s.170; Nadir Memmedov, *Mirza Fethali Ahundov (Komedyalar, Povest, Şe'erler)*, Bakû, 1982, s.7.

⁷⁵ Bu dönem de Türklerin kullandıkları alfabenin işlerliği ve alfabe değişikliği konularında yazılar yazan ve çalışmalar yapan kişilerin başında Ömer Faik Ne'manzade gelmektedir. Bkz. Ömer Faik Ne'manzade, "Millileşmek", *Azerbaycan*, 21,24, Teşrin-i sani /Ekim 1919, No: 327-328, Ömer Faik Ne'manzade, "Dilimiz, İmlamız", *Şarki Rus*, 7 April/Nisan 1904, No:40.

⁷⁶ Nazım İsayev, "Azerbaycan Demokratik Respublikası Devrinde Elifba Islahatı Meselesi", *Azerbaycan Tarihi Problemleri Üzre Maruzalar Mecmuası*, Bakû,1992, s.287-289; *Azerbaycan*, 11 Sentyabr/Eylül,1919; Veli Hulufu, "Mehmet Ağa Şahtatlı'nın Yeni Türk Alfabesi Hakkında Yazdığı Makale Münasebetiyle", *Kızıl Şark*, No:4-5, Moskova, 1923, s.92-94.

Sovyet döneminde devam eden alfabe tartışmalarında, Arap harflerinin ıslahı taraftarı olanlar ile Latin alfabesi temeline dayalı yeni bir alfabe hazırlanması taraftarı olanlar görüşlerini dile getirmişler ve bunların gerekçeleri üzerinde durmuşlardır.⁷⁷ Fakat bu dönemde özellikle merkezi idarenin ve N. Nerimanov'un, "Şimdi Latin alfabesine geçmenin vakti gelmiştir." şeklindeki desteği Latin alfabesine geçişi hızlandırmış, Nisan 1922'de Azerbaycan'da Latin esaslı yeni alfabeğe geçişi destekleyenler tarafından "Yeni Türk Elifba Komitesi"nin kurulmasıyla da bu hususta en önemli adım atılmıştır.⁷⁸

Yeni Türk Elifba Komitesi, kurulmasından itibaren hızlı bir çalışma içerisine girmiş ve faaliyetlerini her tarafa duyurmaya başlamıştır. İlk olarak Latin harflerine dayalı "Yeni Türk Elifbası"⁷⁹ hazırlanmış, alfabe kitapçıkları bastırılarak dağıtılmıştır.⁸⁰ Daha sonra çeşitli eserler ve eski alfabe ile yazılan bazı kitaplar, yeni alfabe ile yazılarak yayımlanmıştır. Ayrıca Komite, yeni alfabenin öğretilmesi amacı ile çeşitli kurslar açmış ve çıkarmış olduğu "Yeni Yol" gazetesi ile de bu çalışmalarını halka duyurmuştur.⁸¹ Türk dünyasında Latin harfleriyle çıkan ilk gazete olan Yeni Yol vasıtasıyla, Azerbaycan halkının alfabeği tanınması ve benimsemesi sağlanmaya çalışılmıştır. Amaçlarını da bu gazete vasıtasıyla şöyle ifade etmişlerdir.⁸²

"Kardaşlar! Sizin harflerinizi Yahudileştirmişler, dilinizi Araplaştırmışlar, şiirlerinizi Farslaştırmışlar. Bu zincirleri kırıp, terk etmeye kuşanmışık. Bize bu yolda yardım edip gazetemizi okuyun, ihtiyaçlarınızı yazın... Özgelerin eli ile bozulmuş Türkçemizin, doğru konularını, kelimelerini, terkiplerini bulup düzeltmek istirik, ta ki sizin yazdığınızı biz anlıyak, bizim yazdığımızı da siz okuyup düşünöbilesiniz..."

Yeni Yol gazetesindeki yazılardan da anlaşılıyordu ki; Azerbaycan'da

⁷⁷ Cemil Hasanlı, "Birinci Türkoloji Kurultayına Kısa Tarihi Bakış", *1926 Bakû Türkoloji Kongresinin 70. Yıldönümü Toplantısı*,(29-30 Kasım 1996), Ankara, 1999, s.8; Elövset Zakiroğlu Abdullayev, *Türk Dillerinin Tarihsel Gelişme Sorunları*, Ankara,1996, s.105.

⁷⁸ Hasanlı,"Birinci Türkoloji Kurultayı", s.8-9.

⁷⁹ Latin alfabesi temeline dayalı olarak hazırlanan "Yeni Türk Elifbası", 33 harften oluşup, Bakû Türkoloji Kongresi'nde "Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabeti"nin oluşturulmasında temel alınmıştır. "Yeni Türk Elifbası" hakkında geniş bilgi için bkz. Yusuf Seyidov, *Yazıcı ve Dil (XIX-XX Eserler)*, Bakû,1979,s.108; Bilal N. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, Ankara,1992, s.100.

⁸⁰ *Yeni Yol*, 28 Oktıyabır/Ekim 1922,No:6

⁸¹ *Yeni Yol*, 16 Dekabır/Aralık 1922, No: 13

⁸² *Yeni Yol*, 25 Noyabır/Kasım 1922, No:5

yapılan bu inkılâp, yalnızca alfabe değişikliğini içermiyordu. Alfabe ile birlikte dil konusu da gündemdeydi. Bu bağlamda Türk diline giren yabancı kelimelerin çokluğu, halkın öz dillerinde kullandıkları kelimelerin yerini yavaş yavaş yabancı ve uydurma kelimelerin aldığı, bundan dolayı da edebiyatta da sorunlar yaşandığı üzerinde durulmuştur.

Azerbaycan'ın hemen hemen bütün kazalarında şubeler açan komite, Azerbaycan dışında Nahçıvan, Erivan, Tiflis'te de şubeler açmış ve diğer Türk cumhuriyetlerine de bu yönde çalışmak üzere birer komite göndermiştir.⁸³

Yeni Türk Alfabe Komitesi'nin çalışmaları sonucunda Azerbaycan'da yeni Türk alfabesi tutunmuştu. 22 Temmuz 1922 tarihinde Azerbaycan Merkezi İcra Komitesi, Arap alfabesi yerine Latin alfabesi kullanma kararı almış, 27 Haziran 1924 tarihinde de Latin alfabesi zorunlu devlet alfabesi gibi kabullenilmiştir.⁸⁴ 1923-1924 öğretim yılında okullarda Türkçe dersler yeni Türk alfabesi ile öğretilmeye başlanırken,⁸⁵ Merkez İcra Komitesi aldığı önemli bir kararla, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin devlet dilinin *Türk Dili* olduğunu ilan etti.⁸⁶

Bütün bu gelişmeler Azerbaycan'da Latin alfabesinin benimsenip yayıldığını göstermekteydi ki bu hızlı gelişmede, Sovyet rejiminin ve Azerbaycan Sovyet Hükümeti'nin rolü büyük olmuştur. Mayıs 1922'de kurulan "Yeni Türk Elifba Komitesi, başlangıçta özel bir dernek gibi işe koyulmuş ve Latin harflerinin alınması meselesi Bolşevik Partisi'ne mensup olmayan bazı gençler tarafından ileri sürülmüştü. Bu nedenle de güçlü bir hareket değildi. Latin harfleriyle basılan ilk Türkçe gazetesi Yeni Yol' un ilk sayısı 37 adet dağıtılabildi.⁸⁷ Fakat çok kısa bir süre sonra bu girişimin çok hızlı bir gelişme gösterdiği görülmektedir ki, bu da artık Sovyet rejiminin bu girişimi desteklemeye başladığının en önemli göstergesidir. Özellikle 1923 yılında, önce Komünist Parti üyesi olan Türk yöneticilerince, sonra da Ruslar tarafından bu girişim, önemli bir destek almaya başlamıştır.

⁸³ *Yeni Yol*, 2 Dekabr/Aralık 1922, No:11.

⁸⁴ Abdullayev, *Türk Dilleri*, s.95.

⁸⁵ Ahmet Tacemen, *Rus Egemenliğindeki Türklerin Alfabelerinin Değiştirilmeleri(1769-1940)*, Kayseri, 1994, s.44.

⁸⁶ Alaeddin Mehmedoğlu, "Bağımsız Azerbaycan ve Devlet Dili Terimi Üzerine", *Yeni Türkiye*, Sayı:43 (Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayı-I), (Ocak-Şubat 2002), s.374.

⁸⁷ Şimşir, *Azerbaycan 'da Türk Alfabesi*, s.11.

Elifba Komitesi, Azerbaycan'da yeni alfabenin benimsenmesi ve işlerlik kazanması hususunda önemli gelişmeler kaydetmiş, bu arada Azerbaycan dışında Sovyetler Birliği'ndeki diğer Türk halklarına yönelik girişimlerde de bulunmuştur.

İlk olarak Şubat 1924'te, Elifba Komitesi Başkanı S. Ağamalıoğlu, Tiflis'e giderek burada Yeni Türk Elifba Komitesi'nin yürütme kurulunu oluşturdu. Bu kurul, Gürcistan'da yeni alfabenin kullanımı ve yaygınlaşması için bir takım kararlar alarak uygulamaya koymuştur. Bu kararlar şu şekilde sıralanmaktadır:

1-Gürcistan'da Türklerin yaşadığı bütün bucaklarda Yeni Türk Alfabesini yaymak için dernekler ve ocaklar kurulacaktır.

2-Gerek bu dernekleri kurmak, gerek yeni alfabe üzerine konferanslar vermek üzere Gürcistan'ın bütün Türk bölgelerine çalışkan kurucular ve öğreticiler gönderilecektir.

3-Yeni harflerle aylık bir dergi çıkarılacaktır.

4-Bakû'den 10 bin adet yeni alfabe kitabı getirtilecek, olmazsa bu kitaplar Tiflis'te hazırlanıp bastırılacaktır⁸⁸.

S. Ağamalıoğlu'nun Tiflis'ten dönmesinden sonra, yine aynı maksatla çalışmak üzere, S. Ağamalıoğlu'nun başkanlığında, Mirza Celil Memmedguluzade, Veli Hulufu, Halid S. Hocayev ve Bahçesaray'da gruba katılmış olan Bekir Çobanzade'den müteşekkil bir komite oluşturulmuştur⁸⁹.

7 Eylül 1924'ten 20 Ekim'e kadar faaliyette bulunacak bu komitenin görevi, Türk Cumhuriyetlerinde yeni alfabenin tanıtılması idi. Bu amaçla komite, bu tarihler arasında Kırım, Tataristan ve Orta Asya'da görevlerini yerine getirmiştir⁹⁰.

İlk olarak Kırım'a giden Komite, burada yeni alfabe taraftarı olan Profesör Bekir Çobanzade ile birlikte faaliyetlerde bulundu. Kırım'da eski alfabeyi ıslah edip kullanmak isteyenler, Latin alfabesine geçmek isteyenler ve Kiril alfabesini kabul etmek isteyenler olmak üzere üç ayrı eğilim vardı⁹¹.

Burada yapılan çalışma ve toplantılar sonucunda Latin alfabesini resmi olarak kabul etmek ve hayata geçirmek konusunda kararlar alınmış ve

⁸⁸ Bilal Şimşir, *Azerbaycan'da Türk Alfabeti Tarihçe*, Ankara, 1991, s.12-13.

⁸⁹ İsa Habibbeyli, *Celil Memmedguluzade Muhiti ve Muasirleri*, Bakû, 1997, s.392.

⁹⁰ Habibbeyli, *Celil Memmedguluzade Muhiti*, s.392.

⁹¹ Mustafa Toker, "Türkistan'ın Latin Alfabetine Geçmesi ve Halid Hocayev", *1926 Bakû Türkoloji Kongresinin 70.Yıl Dönümü Toplantısı (29-30 Kasım 1996)*, Ankara, 1999, s.86-87.

bu iş içinde bir komisyon teşkil edilmiştir⁹².

Komite Kırım'dan sonra Moskova yolu ile Taşkent'e geçti. Burada ilk *Usul-i Cedid Mektebi*'ni açan Münevver Kari, Muallimler İttifakı Başkanı Yusuf Aliyev ve Maarif Komiseri ile görüşmeler yapılmış ve bunların da desteği alınarak bir toplantı tertip edilmiştir.

Özbek, Türkmen, Kazak ilmi şuralarından da üyelerin katılımıyla yapılan toplantı sonucunda Özbek ve Türkmen üyeler yeni alfabe tarafında, Kazak üyeler ise karşısında yer almışlar, ancak yapılacak olan bir "Türkoloji Kurultayı"na katılacaklarına dair söz vermişlerdir.

Komite daha sonra Taşkent'ten ayrılarak, Orenburg, Ufa ve Kazan yolu ile Bakû'ye geri dönmüştür. Bu bölgelerde de bir dizi görüşmelerde bulunulmuş, Kazaklar ve Tatarlar meseleye yeterli ilgi göstermezlerken Başkırtlar, yeni alfabeyi kabul etmeye taraftar olduklarını bildirmişlerdir⁹³.

20 Ekim'de Bakû'ye dönen komite, bundan sonra Şubat 1926'da toplanacak olan *Bakû Türkoloji Kurultayı* (Umumi Türkoloji Kurultayı)'nın hazırlıkları ile uğraştı⁹⁴.

Ruslar açısından alfabe değişikliği, Türk halklarını birbirinden, özellikle de Türkiye Türklerinden ayırma ve Rus alfabesine geçiş için bir merhale olarak görülüyor ve kendi amaçları doğrultusunda bu alfabe değişikliğini desteklerken, Arap alfabesini kullanan tüm Sovyet halklarının Latin alfabesi yönünde yapılan bu değişikliği benimsemelerini istiyordu. Bu amaçla da 26 Şubat 1926'da Bakû'de toplanan, Bakû Türkoloji Kongresi'nin⁹⁵ toplanmasında etken olmuştu. Gerçekten de Kongreyi düzenleyenlere baktığımızda, bunların hepsinin aynı amaca hizmet için çalışmadıklarını görmekteyiz. İngeburg Baldouf'a göre; bu kongrenin yapılabilmesi için gayret sarf eden üç ayrı grup vardı. Birincisi, ifrat derecesinde Latin taraftarı Azerbaycanlılar, ikincisi Sovyet merkezinin elemanları ve üçüncü olarak Rus Türkologlar ve dilbilimciler⁹⁶.

Birinci grubun lideri olarak Samed Ağamalıoğlu gösterilmekte idi.

⁹² Toker, "Türkistan'ın Latin Alfabesine Geçmesi", s.86-87.

⁹³ Toker, *a.g.m.*, s.87.

⁹⁴ Habibbeyli, *Celil Memmedguluzade Muhiti*, s.392.

⁹⁵ Bakû Türkoloji Kongresi ile ilgili detaylı bilgi için bak. Hasanlı, "Birinci Türkoloji Kurultayı", s.8; Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, s.17; Demirel, "I.Türkoloji Kurultayı ve Theodor Menzel", s.35-36; Nesipzade, "*Bakû Türkoloji Kurultayı'nın Yeri*", s.99.

⁹⁶ Ömer Faruk Demirel, "I.Türkoloji Kongresi ve Theodar Menzel", *1926 Bakû Türkoloji Kongresinin 70.Yıldönümü Toplantısı (29-30 Kasım 1996)*, Ankara, 1999, s.28.

İkinci ve üçüncü grupta bulunan Rusların hedefleri⁹⁷, Türkleri Latin alfabesine geçirmek de olsa; asıl maksatlarının hiçbir zaman Türklerin ortak bir Latin alfabesine geçmesini ve Latin alfabesinin Türk halklarında Batı seviyesinde bir inkişaf meydana getirmesini sağlamak olmadığı açıktır. Daha sonraki uygulamalar da bunu ispat etmektedir. Çünkü Ruslar için, Latin alfabesine geçişin, Kiril alfabesine geçiş için bir merhale olarak görüldüğü daha sonraki gelişmelerden anlaşılmaktadır.

Üçüncü gruba dâhil olup fakat yukarıdakilerden çok farklı amaçlarla Kurultay çalışmalarına katılan Türk aydınları, dilbilimci ve Türkologların ise kongreden farklı beklentileri vardı ki bunlardan birincisi; Latin alfabesinin kabul edilmesiyle birlikte ortak bir alfabe ve dolayısıyla “Türk Birliği” söz konusu olacaktı. İkincisi ise; Türk halklarının geri kalmışlığının önüne geçilecekti.

Büyük ölçüde Türk halklarının temsilcilerinin katıldığı Kongrede alfabe konusu önemli tartışmalara sahne oldu. Bu konuda dikkatler iki noktada toplanmaktaydı. Bunlardan birisi Arap yazısını bırakıp, Latin yazısına geçmek, diğeri ise Arap yazısını ıslah etmektir.⁹⁸

Latin harflerinin kabulüne yönelik sunulan bildirimler ve yapılan görüşmelerde şu genel görüşler ortaya çıkmıştı:

1-Türkçe’deki bütün kelimeler, bu arada Türkçe’ye girmiş Arapça kelimeler için bir tek imla kuralı uygulanmalıdır.

2-Çeşitli orfograf ilkeleri içinde Türk diline en uygunu, fonetik imla ilkesidir.

3-Fonetik imlâ ilkesine en uygun alfabe, Azerbaycan’da kullanılmaya başlanan Latin kökenli yeni Türk alfabesidir.

4-Yeni Türk alfabesinin imlâ bakımından çeşitli üstünlükleri vardır. Bu alfabe ile özel isimler ve coğrafi isimler büyük harflerle yazılabiliyor, kelimeler hecelere ayrılabilir, sesli harfler kelimelerle vurgulanabilir ve dolayısıyla çocuklar doğru okuyup yazabiliyor⁹⁹.

Bakû Kongresi alfabe konusunda çok yoğun bir şekilde süren tartışmaları tamamladıktan sonra şu kararları onaylamıştır:

1-Kongre, yeni Türk alfabesinin, Arap alfabesine ve ıslah edilmiş

⁹⁷ Sovyet Rejiminin alfabe konusundaki bu değişikliği desteklemesi çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Bkz. Aslan, Azerbaycan’da... s.41-43

⁹⁸ Demirel, “I.Türkoloji Kongresi ve Theodor Menzel”, s.37-41.

⁹⁹ Şimşir, *Azerbaycan’da Türk Alfabesi*, s.16-17.

Arap alfabesine teknik üstünlüğünü ve yeni alfabenin kültürel ve tarihsel alanda gittikçe artan önemini belirttikten sonra, yeni alfabenin ve bunu uygulama yönteminin Türk-Tatar bölgelerinde ve Cumhuriyetlerinde benimsenmesini, bu Sovyet birimlerinin her birinin kendi yetkisine bırakır.

2-Kongre, ayrıca yeni Türk alfabesinin Azerbaycan'da, birkaç başka bölgede ve cumhuriyette benimsenmiş olmasının son derece önemli olduğunu da belirtir. Kongre, Azerbaycan'ın ve öteki cumhuriyetlerin deneyimlerini ve yeni alfabeyi öğrenme yöntemlerini, ileride kendi ülkelerinde de uygulamak üzere öğrenmeleri için Türk-Tatar halklarına çağrıda bulunur¹⁰⁰.

Kongre bu kararı, müzakerelerin ardından yapmış olduğu oylama sonucu almıştır. Ayrıca bütün Türk boylarına ortak bir alfabe hazırlamaları için 26 üyeli bir komisyon teşkil edilmiştir¹⁰¹. Kurultay sonunda iki yıl sonra ikinci kurultayın Semerkant'ta toplanması kararı alınmışsa da bu mümkün olmayacaktır. Çünkü Rus Sovyet politikası, böyle bir şeye bundan sonra asla izin vermeyecektir.

Kongre hakkında yerli ve yabancı Türkologlar tarafından çeşitli açılardan olumlu, olumsuz birçok değerlendirmeler¹⁰² yapılmışsa da Kongre, Rusya ve Sovyetler Birliği'nin 24 milyonluk Türk halklarının bir araya geldiği ilk umumi, hatta bazı yönleri ile ilk uluslararası Türk Kurultayı olması açısından Türk halkları için büyük öneme sahipti. Zira bundan sonra Sovyetler Birliği'nde böyle bir hadise daha gerçekleştirilemeyecektir.

Bakû Kongresi'nden sonra Alfabe değişikliği konusunda Sovyet merkezinin etkisi artmış ve Yeni Türk Alfabesine geçiş işini, tek elden yürütmek üzere *Yeni Türk Alfabesi Tüm Sovyetler Birliği Merkezi Komitesi* oluşturulmuştur.

Bakû Türkoloji Kongresi'nin 6 Mart 1926 günü kapanmasının ardından yeni alfabe lehine oy veren cumhuriyetlerin vekillerinden oluşan özel bir toplantı düzenlendi. Yeni Türk alfabesinin benimsenmesi hususunda, kongrenin almış olduğu kararların nasıl uygulanacağı konusunun ele alındığı toplantıda, bir takım kararlar alındı. Bu kararlara göre; vekiller memleketlerine döner dönmez heyetler oluşturacaklar, kendi şivelerinin özelliklerine göre, yeni alfabe projeleri hazırlayacaklar ve bu projeler daha sonra yapıla-

¹⁰⁰ Şimşir, *a.g.e.*, s.19.

¹⁰¹ Demirel, "I.Türkoloji Kongresi ve Theodor Menzel", s.42.

¹⁰² Değerlendirmeler için bkz. Aslan, *Azerbaycan'da Latin Alfabesi'ne Geçiş*, s.44-51

çak bir konferansta birleştirilecekti¹⁰³.

Bu toplantıda, Sovyetler Birliği üyesi bütün Türk Cumhuriyetlerinde ve bölgelerinde yeni Türk alfabesine geçilmesi işini bir elden yürütmek üzere “Yeni Türk Alfabesi Merkezi Komitesi” kuruldu. Başkanlığına Azerbaycan Yeni Türk Alfabe Komitesi’nin başkanı olan S. Ağamalıoğlu seçildi. Merkez komitesi, bütün Sovyetler Birliği Türk bölgelerini ve cumhuriyetlerini kapsayacak şekilde düşünülmüştü. Tam adı da *Yeni Türk Alfabesi Tüm Sovyetler Birliği Merkez Komitesi* idi. Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Başkurdistan, Türkmenistan, Tataristan, Kuzey Kafkasya, Transkafkasya, Yakutistan vb. olmak üzere Merkezi Komite’nin 12 kolu vardı. Ayrı ayrı bölgelerde daha önce kurulmuş yeni Türk alfabesi komiteleri, dernekleri, ocakları da Merkezi Komite’ye bağlandı. Bir yıl kadar sonra da Sovyetler Birliği Hükümeti, Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi’ni ve onun ana tüzüğünü resmen onayladı. Merkez Komite, bütün Türk bölgelerine Latin harflerini benimsetmek için tam yetkiyle donatıldı ve alfabe kampanyalarını yürütmesi için Sovyet Hükümeti tarafından 600.000 ruble ödenek verildi¹⁰⁴.

Merkezi Komite geniş yetkileri alıp, para desteği de sağlandıktan sonra çok hızlı bir şekilde propaganda kampanyasına başladı. Türk Cumhuriyetlerine binlerce kilo yeni harf dağıtıldı. Yeni Türk alfabesine göre hazırlanmış yazı makineleri, baskı makineleri gönderildi. Bütün bölgelerde Yeni Türk harfleriyle dergiler, gazeteler çıkarılmaya başlandı. Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi’nin asıl yayın organı olan *Doğu’nun Kültürü ve Yazısı* adlı dergi de Moskova’da çıkarılmaktaydı. Dergi “*Yeni alfabeyi hızla ve sistematik olarak benimsetmek için S.S.C.B. Türk-Tatar halklarının tüm bilimsel, pedagojik ve sosyal güçleri ile partinin tüm güçlerini birleştirmek*” amacı güttüğünü açıklıyordu¹⁰⁵.

Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi Başkanı S. Ağamalıoğlu, 27 Mayıs 1927 tarihinde yayınlanan bir konuşmasında, Merkez Komitesinin programı ve amaçlarını şu şekilde açıklamıştı:

“Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi’nin amacı Yeni Türk alfabesini Türk-Tatar Cumhuriyetlerinde benimsetmektir. Bu devrimi bir düzene sokmaktır.

¹⁰³ Toker, “Türkistan’ın Latin Alfabesine Geçmesi”, s.88; Tacemen, *Rus Egemenliği*, s.54.

¹⁰⁴ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, s.135-136.

¹⁰⁵ Şimşir, *a.g.e.*, s.132.

Yeni yazı eski Arap alfabesinin yerini alacaktı. Arap yazısı tarihsel görevini tamamlamıştı. Eski yazıdan yeni yazıya geçiş, Azerbaycan'da tamamlanmak üzereydi. Azerbaycan Milli-Eğitim Komiserliği yeni yazının kesin başarısı için gereken önlemleri almıştı. Yer yer direnişler, güçlükler olmuştu. Azerbaycan, öteki Cumhuriyetlere örnek olacaktı. Azerbaycan deneyi, bu uğurda "korkunç" güçlükler bulunmadığını kanıtlamıştır"¹⁰⁶.

Merkez Komitesi'nin üyeleri genel olarak yüksek görevlerdeki kilit noktalardaki kişilerden oluşmaktaydı. Rejimin adamları olması hasebiyle de bir devlet organı niteliğindedir. Alacağı kararların uygulanması için Türk Cumhuriyetlerine direktif verebilecek güçteydi¹⁰⁷. Zaten bu gelişmeler özellikle Alfabe komitesinin faaliyetlerinin tek bir merkezden yönlendirilmesi girişimi de Rusların alfabe değişikliği hususunda izledikleri politikanın bir sonucu olarak görülmektedir. Çünkü bir müddet sonra 1930'da Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesi'nin adından *Türk* sözcüğü atılacak ve merkez de Bakû'den Moskova'ya taşınacaktı¹⁰⁸. Bu durum Latin alfabesine geçişi destekleyen ve bu yolda çalışan Türklerle, yine Türklerin Latin alfabesine geçmesi için faaliyet gösteren Rusların amaç ve hedeflerinin birbirinden farklı olduğunu göstermektedir. Bakû'de bulunan Merkez Komitesi'nin çalışmalarından da memnun olmayıp, onu Moskova'ya taşıması; Merkezi Sovyet Hükümeti'nin kendi istekleri ve hedefleri dışında bir şeyler yapılmasını istemediğini açıkça gösteriyordu.

Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesi iki genel toplantı yaptı. Birinci genel toplantı 3-7 Haziran 1927 tarihinde Bakû'de, ikinci genel toplantı ise 7-12 Ocak 1928 tarihinde Taşkent şehrinde yapıldı¹⁰⁹.

Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesi'nin ilk kurultayı, Bakû'da toplandı. Toplantıya Transkafkasya Federatif Cumhuriyeti, Kuzey Kafkasya, Dağıstan, Özbekistan, Başkurdistan, Tataristan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırım, Kırgız Cumhuriyetleri temsilcileriyle, Tacik Özerk bölgesinden bir temsilci katılmıştı. Sovyet Cumhuriyetlerinin bütün eğitim komiserleri ile Sovyet Bilimler Akademisi'nden Marr ve Barthold da toplantıya davet edilmişlerdi. Ayrıca Moskova Doğu Dilleri Enstitüsü'nden Prof. Jirkov ile Yakovlev, Sovyetler Birliği Oryantalistler Derneği'nden Türkolog

¹⁰⁶ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, s.133-135.

¹⁰⁷ Şimşir, *a.g.e.*, s.135.

¹⁰⁸ Tacemen, *Rus Egemenliği*, s.58.

¹⁰⁹ Abdullayev, *Türk Dilleri*, s.97.

Polivanov da toplantıya katılanlar arasındaydı.

Kurultayda şu konular üzerinde durulması amaçlanmıştı:

1-Geçici Başkanlık Divanı'nın, hazırlık çalışmaları üzerine raporu

2-Yeni Türk alfabesinin birleştirilmesi yöntemleri üzerine raporlar.

3-Yeni Türk alfabesinin uygulanmasında elde edilen sonuçlar üzerine yerel delegelerin raporları

4-Çeşitli Sovyet Cumhuriyetlerinde yeni Türk alfabesi komitelerinin bütçelerinin incelenmesi ve onaylanması

5-Komitelerin ileride yapacakları işler¹¹⁰.

S. Ağamalıoğlu'nun başkanlığında toplanan kurultayda; ilk olarak Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi'nin bundan sonra gerçekleştireceği faaliyetler ve planları üzerinde raporlar sunulmuştur. Başkanın kurultaya sunduğu rapora göre; Alfabe devriminin gerçekleştirilmesi için Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi'nin yetkiyle donatılması gerekiyordu. Komitenin hukuki kişiliği, örgütü ve kaynakları da olmalıydı. Yeni alfabenin yürürlüğe konması cumhuriyetten cumhuriyete geçtiği için, çalışmalar da farklılık arz edecekti. Özellikle yeni alfabe uygulamasının başarıya ulaştığı yerlerde Eğitim Komiserlikleri bu çalışmaları ele alacaktı.

Genel raporlardan sonra yerel raporlara geçilmiş cumhuriyetlerden gelen delegeler kendi bölgelerinde yeni alfabe konusundaki gelişmeler hakkında bilgi vermişlerdir¹¹¹.

Azerbaycan delegesi Ağazade'nin raporuna göre; Azerbaycan'da 120.000 kişi yeni Türk alfabesini öğrenmişti. 1925-1926 ders yılında bütün okullarda yeni alfabeyle öğretime geçilmiş, yeni yazıyla çıkan Yeni Yol Gazetesi'nin baskı sayısı da 6.000'e ulaşmıştı.

Kurultay ayrı ayrı delegelerin raporlarını dinledikten ve tartıştıktan sonra, yeni yazıya geçişi hızlandırmak için çeşitli direktifler hazırladı. Yeni alfabe kursları açmak, yeni yazıyla ders kitapları bastırmak ve alfabe kampanyasını yürütmek için yerel komitelere ödenekler ayrıldı¹¹².

Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi'nin üzerinde en fazla durduğu konu; Türk Cumhuriyetlerinde kullanılmaya başlanan çeşitli Latin esaslı Türk alfabelerinin birleştirilmesi sorunu oldu. "Unification" adı da verilen,

¹¹⁰ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, s.136.

¹¹¹ Şimşir, *a.g.e.*, s.137.

¹¹² Şimşir, *a.g.e.*, s.138-139.

farklı alfabeleri tek şekle sokma hususunda teşkilatın bilim senatosuna onyedici civarında tasarı sunuldu. Bu tasarıların en önemlilerinden birisi de; Bekir Sıtkı Çobanzade tarafından sunulan ayrıntılı bir rapordur. Çobanzade raporunda, yazı devrimi yapılırken her Türk Cumhuriyeti için ayrı ayrı alfabeler yapılmasını bu alfabelerle ilgili olarak o gün itibariyle sekiz ayrı projenin ortaya çıktığı üzerinde durarak bu durumu tenkit etmiştir. Alfabeleri birleştirmenin önündeki en önemli engelin, ortak edebi dilin bulunmayışı olduğunu savunmuş, halk arasında konuşulan lehçe ve ağızlara göre yeni Türk alfabelerinin hazırlanmasından yakınmıştı. Bu sakıncanın ortak alfabe ile giderilebileceğini savunan Çobanzade, sadece alfabe birliğini değil aynı zamanda dil birliğini de savunuyordu.

Kurultay Çobanzade'nin raporunu dinledikten sonra Yeni Türk Alfabeti'nin birleştirilmesini oy birliğiyle kabul etmiştir¹¹³. Bu karar doğrultusunda Cumhuriyetlerin çoğu Yeni Türk alfabelerinin birleştirilmesi konusunda şu ilkeleri kabul ettiler:

1-Tevhit edilen (birleştirilen) alfabe, yalnız Latin alfabeti esasında yapılmalıdır. Türk-Tatar dillerinin özgül seslerini ifade etmek için Latin alfabetinde bulunmayan, fakat bu alfabe sistemine uygun gelen yeni işaretleri kabullenmek

2-Satır altı, satır üstü işaretlerden kaçınmak.

3-Seslerin, ses bilgisel uygunluğunu grafiğe benzer (yakın) işaretlerle göstermek.

4-Sık sık kullanılan sesler için daha basit imler kabullenmek.

5-Türk-Tatar dillerinin genel sesleri için, genel imler kabullenmek.

6-Ayrı ayrı ağızların özgül seslerini ifade etmek için im seçmek, Latin sisteminden uzaklaşmamak koşulu ile her bir ağız delegesinin kendisinin yapacağı bir iş.

7-Tevhit için Azerbaycan'da tertiplenip hazırlanmış ve şimdi kullanılan yeni Türk alfabetini esas almak¹¹⁴.

Böylece Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesi'nin ilk kurultayında alınan kararlarla; Sovyetler Birliği'nin bütün Türk cumhuriyetlerinde ve özerk bölgelerinde tek tip alfabe, yani "*Birleştirilmiş Yeni Türk Elifbası*"

¹¹³ Kenan Acar, "Bakû Türkoloji Kurultayı ve Bekir Sıtkı Çobanzade", 1926, *Bakû Türkoloji Kongresinin 70. Yıldönümü Toplantısı (19-30 Kasım 1996)*, Ankara, 1999, s.93-94.

¹¹⁴ Abdullayev, *Türk Dilleri*, s.97.

kullanılacaktı. Bu da Türkler arasında alfabe birliğini sağlamış oluyordu.

Yeni Türk Alfabesi Sovyet Merkez Komitesi tarafından hazırlanan “Birleştirilmiş Yeni Türk Elifbası”, 33 harften oluşmaktaydı. Harflerin dördü Rus (Kiril) alfabesinden, 29’u Latin alfabesinden alınmıştı¹¹⁵. 1932 yılında yeni alfabenin basitleşmiş, dakikleşmiş ve bütün Türk alfabelerini birleştiren sonuncu tasarısı hazır olmuştu¹¹⁶. Bu yeni alfabe, Azerbaycan alfabesi göz önünde tutularak hazırlanmıştı ve ondan çok az ayrılıyordu. Başlıca ayrılık-ları şunlardı:

Azerbaycan alfabesinde (ş) sesini veren harf, Rus alfabesinden alınmıştı. Birleştirilmiş alfabede bu Rus harfinin yerine Latin alfabesinden (ş) harfi konmuştu. Azerbaycan alfabesinde (u) harfi Fransız alfabesinde olduğu gibi (ü) sesine karşılıktı. (ı) sesini veren harf Azerbaycan alfabesinde Ermeni alfabesinden, yeni alfabede ise Rus alfabesinden alınmıştı. Birleştirilmiş Yeni Türk alfabesinde ayrıca, Arap alfabesindeki “ğ (gayın)” harfinin yerini tutan bir harf vardı. Azerbaycan’da kullanılan Yeni Türk alfabesi ile birleştirilmiş yeni Türk alfabesi arasındaki ayrılıklar kısaca bunlardı. Alfabelerden birini bilen diğerini kolaylıkla okuyabilecekti.

Sovyetler Birliği üyesi Türk-Tatar Cumhuriyetlerinde ve özerk bölgelerinde ortaklaşa kullanılmak üzere düzenlenmiş bulunan “*Birleştirilmiş Yeni Türk Elifbası*” her nedense hemen yürürlüğe konmamış, Cumhuriyetlerde ise birleştirilmiş alfabeye hızlı bir şekilde geçilememiştir.¹¹⁷

Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi’nin İkinci Kurultayı, 17 Ocak 1928 günü, Özbekistan’ın başkenti Taşkent’te toplanmıştır. Toplantıda ilk konuşmayı yapan Samed Ağamalıoğlu, gençlere seslenerek Latinleştirme

¹¹⁵ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, s.140.

¹¹⁶ Abdullayev, *Türk Dilleri*, s.98-99.

¹¹⁷ Şimşir, *a.g.e.*, s.140. Sovyetler Birliği Türkleri için hazırlanmış olan “Birleştirilmiş Yeni Türk Elifbası”nı bugün Türkiye’de kullanılan Türk alfabesiyle karşılaştırılınca, Sovyet Türkleri yeni ortak alfabesinin 33 harfinden dördü Türkiye alfabesinde yoktur. Bunlar Latin alfabesinden alınmış (Q) ve değişik (N) harfiyle, Rus alfabesinden alınmış açık (€) ve (X) harfleriydi. Başka bir deyimle Sovyet Türk alfabesinde ikişer tane (E), (N) ve (H) harfiyle, fazladan bir (Q) harfi vardı. Türkiye’deki (G), (I), (J), (Ö), (Ü) ve (Y) harfleri için başka harfler kullanılmıştır. (I) ve (Ü) seslerini veren harfler Rus alfabesinden (Ö) harfi Danimarka alfabesinden alınmıştı. (J) harfi Alman alfabesinden alınmıştı ve (Y) sesine karşılıktı. (J) sesi için ise (Z) harfinin değişik bir biçimi alınmıştı. (Ğ) harfi için de (Q) harfini andıran yeni bir harf kullanılmıştı. “Birleştirilmiş Yeni Türk Elifbası”nın 33 harfinden 23’ü ise Türkiye’de kullanılan harflerin aynısıydı ve bunlar şu harflerdi: A, B, C, Ç, D; E, F, G; H, İ, K, L, M, N, O, P, R, S, Ş, T; U, V, Z. (Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, s.140-141).

bayrağının kendilerine emanet edildiğini bildirmişti¹¹⁸. Özbekistan, Kırım, Türkmen, Tatar, Yakut temsilcilerinin de konuşma yaptıkları toplantıda Bakû kurultayında önemli bir fonksiyonu olan Çobanzade, alfabenin bir dil aracı olduğu ve devrimci bir alfabe olmadan, devrimci bir kültür oluşturulamayacağını savunmuştur¹¹⁹. Kurultaya Sovyetler Birliği üyesi bütün Türk-Tatar Cumhuriyetleri, ayrıca Rus-Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti delegeleri katılmışlardı. Kurultay gündeminde; Merkez Komite Bürosu'nun çalışma planları, çalışma raporları ve bilim kurulu raporlarının sunumu dışında, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Başkurdistan Cumhuriyetleri ve Kuzey Kafkasya bölgeleri Yeni Türk Alfabesi Komitelerinin raporları bulunmaktaydı.

Taşkent Kurultayı, Sovyetler Birliği Türklerinin alfabe devrimine doğru toplu atılımlarının son aşamalarından biriydi. Özbek, Türkmen, Kırgız delegeleri kurultay önünde ne zaman ve nasıl yeni Türk alfabesine geçeceklerini açıklamışlardı¹²⁰.

Komitenin genel toplantılarında yeni alfabe ile ilgili sorunlar da; çözümlenmeye çalışılmış, özgül Türk seslerinin aynı harflerle verilmesi, büyük harflerin kabul edilmesi, alfabe sırasının düzenlenmesi gibi konular da sonuca ulaşılmıştır. Kullanılan alfabelerin eksikliklerinin giderilmesi çalışmaları bu kurultay sonrasında da devam etmiştir¹²¹.

Taşkent Kurultayı'ndan sonra Bakû'da, 25-29 Ocak 1928 günlerini kapsayan bir konferans toplanmıştır. Bölgesel nitelikli olan ve Azerbaycan Türkçesi'ni geliştirme amaçlı toplanan bu konferans, Azerbaycan Eğitim Komiserliği ile Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi tarafından düzenlenmişti. Konferans çalışmalarına Bakû Üniversitesi Profesörlerinden B. Çobanzade ile Prof. Samoyloviç yön vermişti.

Başkanlığını Azerbaycan Milli Eğitim Komiseri Ahundzade Ruhullah'ın yaptığı konferans beş günlük çalışma sonucunda aşağıdaki amaçlara yönelik kararlar alarak dağılmıştır:

1-Yeni Türk alfabesinin Azerbaycan edebiyatında kök salmasını sağlamak,

2-Azerbaycan edebiyat dilini geliştirip kitlelere yaymak,

¹¹⁸ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, s.144.

¹¹⁹ Şimşir, *a.g.e.*, s.145; Acar, "Bakû Türkoloji Kurultayı", s.93-94.

¹²⁰ Şimşir, *a.g.e.*, s.145.

¹²¹ Abdullayev, *Türk Dilleri*, s.98.

3-Fonetik ilkesine dayanan yeni yazım kurallarını düzenlemek,

4-Azerbaycan Türkçesine ve biraz da uluslararası uygulamaya dayanan yeni bir terminoloji hazırlamak.

Konferansta, Azerbaycan Milli Eğitim Komiserliği'ne bağlı sürekli bir "Terim ve Terminoloji Bilimsel Komisyonu" kurulmasına da karar verildi.

1927 yılına gelindiğinde, Yeni Türk Alfabeti Merkez Komitesi'nin çalışmaları çok yoğun bir şekilde devam etmesine rağmen, yeni alfabeğe geçiş her bölgede aynı hızla ilerlemiyordu.

Bu dönemde Moskova'nın da Yeni Türk alfabesinin benimsenmesi konusuna çok daha yakın ilgi gösterdiği görülmektedir. 28 Eylül-1 Ekim 1927 tarihleri arasında Moskova'da, Rus Sovyet Sosyalist Federal Cumhuriyet'inde eğitim sorunlarını incelemek üzere toplanan kongrede, bu konu üzerinde özellikle durulmuştu. Kongrede Türk-Tatar halklarının yeni Türk alfabesini benimsemelerinin uygun olacağı ve Türk-Tatar öğretmenlerinin yeni alfabeği öğrenmek zorunda oldukları yolunda bir karar alınmıştır¹²².

Bütün bu çalışmalara rağmen bazı bölgelerde hala yeni alfabeğe karşı bir direniş söz konusu idi. I. Bakû Türkoloji Kongresi'nde de muhalif tavır gösteren İdil-Ural bölgesinde¹²³ çalışmalar çok hızlı ilerlemiyordu. Tatarlar "Latinleştirmenin arkasından Ruslaştırmanın geleceği, eski harfleri bırakmanın milli kültürün gelişmesini yavaşlatacağı" düşüncesiyle yeni alfabeğe sıcak bakmıyorlardı¹²⁴.

Özbekistan ve Türkistan basınında "Arap alfabesinin Türk dilinin seslerini karşılamadığı Latin alfabesinin alınmasının, büyük ölçüde okumayı kolaylaştıracağı" şeklinde yazılar çıkmasına rağmen yeni alfabeğe geçişte önemli bir aşama kaydedilmemişti¹²⁵.

Türkmenistan'da yeni alfabeğe geçiş daha hızlı ilerliyordu. Haziran 1927'de Latin kökenli yeni Türkmen alfabesi Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nce onaylanmış, 1 Eylül 1928 tarihinden başlamak üzere de

¹²² Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, s.141-142.

¹²³ Mustafa Öner, "I.Bakû Türkoloji Kongresi'nde İdil-Ural Türkleri", *1926 Bakû Türkoloji Kongresi'nin 70.Yıldönümü Toplantısı*, Ankara, 1999, s.116.

¹²⁴ Tatarlar, Latin Alfabeti'ne geçişi önlemek için bir seferinde en tanınmış 82, bir defasında da 7 mensubu tarafından imzalanan ve tarihe "82'lerin Oetisiyonu" ile "7'lerin Oetisiyonu" adıyla giren protestolarla doğrudan doğruya SBKP Merkez Komitesi'ne müracaatta bulunmuşlardır. (Tamurbek Devleştin, *Sovyet Tataristanı*, Çeviren Mehmet Emircan, Ankara, 1981, s.502-505).

¹²⁵ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, s.142.

Türkmenistan'da yeni alfabeye eğitim zorunluluğu getirilmişti. Devlet görevlileri de yeni alfabeyle öğrenmekle yükümlü tutulmuş ve yeni alfabe ile eğitim için hazırlıklara başlanmıştı.

Kırgızistan ve Kazakistan'da da yeni harflere başlangıçta büyük tepki gösterilerek: "*Latin harufatı Rus müstemleke siyasetinin yeni görüntüsüdür*"¹²⁶ şeklinde itirazlar olmuşsa da yapılan bu ısrarlı çalışmalar sonucunda, Kırgızistan ve Kazakistan'da yeni alfabe kursları açılmış ve bu kurslar sonucunda daha hızlı bir geçiş sağlanmıştı. 1928-1929 ders yılında Kırgızistan'ın bütün okullarında yeni yazıyla eğitim zorunluluğu gündeme gelmişti¹²⁷.

Türk halkları içinde yeni alfabeyle geçiş en hızlı bir şekilde Azerbaycan'da gerçekleşmekteydi. Azerbaycan Merkez Yürütme Komitesi Temmuz 1927 başlarında, Yeni Türk Alfabesinin 1927-1928 ders yılında bütün Azerbaycan öğretmenlerince öğrenilmesi, pedagojik yayınların tümünün yeni harflerle basılması, resmi yazışmalarda da iki ay içinde yeni alfabeyle geçilmesi zorunluluğunu koydu. Azerbaycan devlet yayınlarının da yeni harflerle basılması istendi. Azerbaycan'da yeni Türk alfabesine geçiş artık tamamlanmış gibiydi¹²⁸.

Taşkent Kurultayı'ndan sonra alfabe değişikliği çalışmaları daha hızlı bir şekilde devam etmiş, özellikle Orta Asya Türkleri arasında yeni alfabeyle geçişte daha büyük çaba gözlenmiştir. Bu dönemde Moskova Hükümeti, Latin alfabesine geçiş çalışmalarında ön plana çıkmış ve kararlı bir tutum sergilemiştir. Hatta Türk Cumhuriyetlerinde yeni alfabeyle yaymak için çalışan Yeni Türk Alfabesi Merkez Komitesi Başkanı'nın SSCB Merkez Yürütme Komitesi Milliyetler Konseyi Prezidium'una sunduğu bir rapor üzerine, Milliyetler Konseyi Sekreteri de 15 Mayıs 1928'de bir bildiri yayınlamıştı. Bu bildiriye; bizzat Moskova Hükümeti'nin yeni alfabeyle geçişte bütün organizasyonu elinde bulundurmaya niyetli olduğu ve Arap alfabesi kullanan tüm Sovyet yurttaşlarının Latin alfabesi temeline dayanan yeni Türk alfabesine geçmeleri isteniyordu. Bu bir direktifti ve özellikle henüz yeni Türk alfabesine tam olarak geçmemiş bulunan Tatar, Kırım, Özbek, Türkmen, Kırgız Cumhuriyetlerini ilgilendiriyordu¹²⁹.

Bu faaliyetler sonucunda Sovyetler Birliği Türk Cumhuriyetleri birer

¹²⁶ Ertem, *Elifbe'den Alfabe'ye*, s.44-45.

¹²⁷ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, s.142.

¹²⁸ Şimşir, *a.g.e.*, s.142.

¹²⁹ Şimşir, *a.g.e.*, s.149-152.

birer Lâtin alfabesine geçmeye başlamışlardır. Tataristan Hükümeti 3 Ağustos 1927 tarihli kararı ile 1928'de Tatar okullarında Latin harflerine geçmeyi kabul etti. Ancak bu karar 1930'da uygulanmış, yeni alfabeyle tam geçiş ise 1931'de tamamlanmıştır¹³⁰.

Türkmenistan Cumhuriyeti de almış olduğu kararla, 1928-1929 ders yılında bir bölüm okullarda yeni Türk alfabesiyle eğitime başlamış, ertesi yıl ise bütün okullarda yalnız yeni yazıyla eğitim öğretim zorunluluğu konmuştu. 1929 yılında bütün resmi yazışmalarda yalnız yeni Türk alfabesi kullanılmaya başlandı. Türkmen Merkez Yürütme Komitesi, 5 Kasım 1929 tarihinde kesin olarak Yeni Türk alfabesine geçilmesini kararlaştırdı.

Kırım'da da 1927-1928 ders yılında bazı okullarda yeni yazıyla öğretime başlanmış ve Kırım Cumhuriyeti Merkez Yürütme Komitesi, beş yıl içinde Yeni Türk alfabesine geçişe karar vermişti¹³¹.

Türkiye'nin 1928 yılında Latin harflerini kabul etmesi Sovyetler Birliği'ndeki Türklerin de Latin alfabesine geçişini hızlandırmıştır. Çünkü Sovyetler Birliği'ndeki Türk aydınları her ne kadar bu şekilde hareket etmeye cesaretleri yoksa da ve Pantürkist-Milliyetçi olarak damgalanmak korkusu ile Türkiye'ye karşı ilgi göstermeye çekiniyorlarsa da, yine buradaki gelişmeler karşısında hiç de lakayt değillerdi¹³².

İlber Ortaylı, bu gelişme ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Sovyetler Birliği'ndeki Türk halk grupları arasında Latin harflerinin asıl kabul ve yayılma dönemi 1928'deki Türkiye harf devriminden sonraya rastlar. Hazırlanan Yeni Türk alfabesinin mükemmelliği ve radikal bir biçimde uygulamaya konması, Sovyetlerin periferi Cumhuriyetlerindeki aydın grupları cesaretlendirmiş ve Latin harfleri kısa zamanda buralarda da kabul edilmiştir¹³³.”

1928 yılı sonlarına gelindiğinde, Yakutlardan başka Azerbaycanlılar, Kuzey Kafkasya'daki Balkarlar, Karaçaylar ve Gürcistan Türkleri yazı devrimlerini sonuçlandırmışlardı. Diğer Sovyet Cumhuriyetlerinden Türkmenler

¹³⁰ Devleştin, *Sovyet Tataristanı*, s.505.

¹³¹ Şimşir, *a.g.e.*, s.153-154.

¹³² Paul Henze, “İç Asya'da Siyaset ve Yazı”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı:9-10, (Kasım-Aralık 1985), s.82.

¹³³ İlber Ortaylı, “Türk Harf Devriminin Dış Ülkelerdeki Etkileri Üzerine”, *Harf Devriminin 50.Yıl Sempozyumu*, Ankara, 1991, s.106.

1929, Kırgızlar 1930, Özbekler ve Kırimlılar 1932’de geçişi tamamlamışlardı¹³⁴. Kırim Türkleri 1928’de “*Kırim Tatar Edebi Dili’nin İmlası Üzerinde Birinci Kırim İlimi Konferansı*”nı Akmescit’te toplamışlar ve bu toplantıda step ve dağ bölgeleri arasında kalan şeridin yazı dili olmasına karar verilmiştir. 1929’da ikinci, 1934’te üçüncü ilmi konferanslar toplanarak, gramer, imla, telaffuz, terminoloji ve sözlüklerin düzenlenmesi konularında çalışmalar sürdürülmüştür¹³⁵.

Türkistan’da yaşayan ve sayıları 100.000’i bulan Uygurlar da 1930’da kendi lehçelerini yeni alfabeyle uydurdular. Türkistan’da 1930’dan sonra bütün neşriyat yeni alfabe ile yapıldı ve öğretmenler okullarda yalnız Latin harflerini öğretirken, yaşlılar için de özel kurslar açıldı ve bu zamanda büyük ölçüde kültürel gelişme başladı¹³⁶.

1928 yılında Türkiye’nin Latin harflerine geçişi, Balkanlarda da etkili olmuş ve 1930’larda Balkanlardan, Orta Asya içlerine kadar hemen hemen bütün Türkler aynı alfabeyle kullanıp birbirlerinin yazılarını okuyup, anlama imkânına sahip olmaya başlamışlardı. Bu gelişim dil reformuna yol açmış, gerek Sovyetler Birliği Türkleri arasında gerekse Türkiye’de dil sorunlarına da el atılmıştı. Ortak alfabe, Türkler arasında lehçe ve ağız farklarını azaltarak, çeşitli Türk toplumlarını birbirlerine yakınlaştıracak diye umuluyordu¹³⁷.

Fakat Sovyetler Birliği Türklerinin benimsedikleri birleştirilmiş Türk alfabesi, bir anlamda Türkler arasında dil birliğine gidiş yolunda bir vasıta teşkil ettiğinden, bu yönde yapılan çalışmalar kısa bir süre sonra Sovyet Rus Merkezi İdaresini rahatsız etmeye başlamış ve Latin alfabesi aleyhine bir politika değişikliğine gitmişlerdir. Halbuki Latin alfabesine geçiş aşamasında, bu işin arkasında olmuşlar ve oluşturulan alfabe komitelerine de destek vermişlerdi. Hatta alfabe değiştirme ekipleri “*Sovyetler Birliği’nin Yüksek Prezidyumuna Bağlı Yeni Türk Alfabe Komiteleri*” adı altında resmîyet bile kazanmışlardı¹³⁸.

Çok kısa süre içerisinde değişen bu politikanın sebepleri nelerdi?

¹³⁴ Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, s.155.

¹³⁵ Zuhâl Yüksel, “1917-1944 Kırim Türk Edebiyatı”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1992.

¹³⁶ Henze, “İç Asya’da Siyaset ve Yazı”, s.82.

¹³⁷ Şimşir, *a.g.e.*, s.349.

¹³⁸ Tacemen, *Rus Egemenliği*, s.52.

Abdullah Battal Taymas'a göre şunlardı:

“1930’lu yıllarda Sovyetler Birliği’ndeki Türk kavimleri Arap harflerini atarak Latin alfabesi temelinde kurulan alfabeler düzenlemişlerdi. Bir müddet sonra bu çeşitli alfabeleri birleştirmek, yani bir tek şekle sokmak teşebbüslerinde bulunmuşlardı ki buna “Unification” adı verilmişti. Ancak bu “unifikasyon”da bir nevi birleşme nişanesi sezen Sovyet (Moskof) Hükümeti bu Türk kavimlerine, Latin esasında kurulan alfabeleri bırakıp, Rus alfabesi temeline kurulan yeni alfabeler kabul ettirmeye karar verdi”¹³⁹.

Paul Henze de Rus makamlarının bu politika değişikliğine şu yorumu getirmiştir:

“Birleşmiş Türk alfabesinin manası, Sovyetler Birliği’nde Türkçe konuşanlar arasında dil birliğini en iyi şekilde temin etmek, aralarındaki münasebeti kolaylaştırmak ve birlik yaratmak gayesini içinde topluyordu. Sovyetler Birliği’ndeki Türkler arasında yakın akrabalık duygusu kuvvetle baki idi. Birleşmiş Türk Latin Alfabesi, Türkler arasındaki his birliğinin kuvvetli bir delili idi. O zamanlar Komünistler, Türklerin müşterek bir başa sahip olmalarına müsaade ediyorlardı. Fakat sonradan bu küçük temayül de çok görüldü ve ortadan kaldırıldı. Stalin Komünist Partisi üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştırdı. 1930’da Sovyetler Birliği’nin Rus olmayan milletlerinin kültürel hürriyeti gittikçe daraldı”¹⁴⁰.

Aslında Sovyet Rus Merkezi İdaresi, Latin harflerine geçişte, Türk halklarının hepsinde farklı bir alfabe oluşturarak, bunlar arasında bir uçurum yaratılması amacını da gütmüştür. Fakat gelişmeler Moskova’nın düşünce ve niyetlerinin aksine bir gelişme göstermişti. Latin alfabesine geçişi, Türk milletinin medeniyet yolunda atılan bir adım olarak düşünen ve Türkler de okuma-yazmayı kolaylaştıracak bir araç olarak gören Türk aydınları, Yeni alfabenin farklı farklı değil de tek bir alfabe olarak bütün Türk cumhuriyetlerinde aynı şekilde kullanılmasına çalışmışlardır. Türkiye’nin de Latin harflerini kabul etmesiyle Türklerde yazı birliğine doğru gidiş Rusları büyük ölçüde tedirgin ve rahatsız edecektir. Zaten bundan sonra da Rusya, Türk halklarına belki de baştan beri amaçladıkları Kiril alfabesine geçişi zorunlu kılacaktır. Tabi bu zorunlu geçiş Türklerde dil ve alfabe birliğini savunan birçok Türk aydınının ortadan kaldırılması süreciyle birlikte olacaktır.

¹³⁹ Abdullah Battal Taymas, *Kazan Türkleri*, Ankara, 1966, s.207.

¹⁴⁰ Henze, “İç Asya’da Siyaset ve Yazı”, s.81-83.

Ruslar, planlarının aksine Türklerin Latin alfabesini, Türk dilinin zenginleştirilmesi, eski, sade ve öz Türkçe kelimelerin kullanılması yolunda işletmeleri, Türk halklarının her kesiminde okuma yazmayı kolaylaştırması ve özellikle gençler tarafından çok kısa zamanda benimsenmesi sebebiyle, Rus alfabesini hemen gündeme getirmişler ve Türk dilinin de her cumhuriyette farklı bir dilmiş gibi kabul ettirilmesi yoluna gitmişlerdir. Böylece, 1920’li yıllardan 1930’lu yılların sonuna kadar, bilimsel çalışmalarla, çok büyük maddi, manevi emek ve özveriyle oluşturulan, Türk halklarının sosyal, kültürel gelişmesi ve birlikteliği yolunda atılmış bu büyük adım, Ruslar tarafından korku, baskı ve tamamen antidemokratik bir yaklaşımla ortadan kaldırılmaya başlanılmıştır.

Bu politikalar doğrultusunda Rus makamları, 15 Ağustos 1930 tarihinde “*Yeni Türk Alfabesi Komitesi*” isminden “*Türk*” adını sildi ve bu kurumun adını “*Yeni Alfabe Komitesi*” yaptı ve bu ad resmi yazışmalarda “*Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Merkez İcra Komitesinin Milliyetler Şurası Prezidiyumuna Bağlı Yeni Alfabe Komitesi*” olarak geçmeye başladı. Ayrıca Yeni Alfabe Komitesi’nin Bakû’de bulunan Merkez Komitesi’ni de Moskova’ya taşımıştır ki, artık alfabe değişikliği konusunda Moskova dönemi başlamış oluyordu¹⁴¹.

Türk dili üzerinde Latin alfabesiyle birçok kıymetli eserlerin yazılması ve Türkçe’de yeni harflerin sayesinde, Ruslarca da görülen bu ilerleyiş özellikle Panslavist çevreleri korkutuyordu. İlerlemenin, bütün engellemelere rağmen ortak Türkçe istikametinde olması, Rusların bu gelişmelere karşı tahammülünü ortadan kaldırmaya başlamıştı. Kamuoyunu aldatmak için Latin alfabesine tanıdıkları süreyi, kendileri bozdular ve Alfabe üzerine yeni bir kongre yapılması için 1932 yılında duyuruda bulundular¹⁴².

SSCB Merkezi İcra Komitesi’nin, Milliyetler Şurası Prezidiyumuna Bağlı Tüm Birliğin Yeni Alfabe Merkez Komitesi 15-19 Şubat 1933 tarihlerinde Moskova’da Birinci Özel Kongresi’ni yaptı. Kongrede ana konu olarak A. A. Palmbah’ın “*Milli Orfografyaları Hazırlama İlkeleri*” raporu dinlendi. Kongrede “*Tüm Sovyetler Halkları İçin Tek Alfabe, Tek İmla*” şiarı hususuna bir giriş yapıldı. Kongrede tüm Sovyetler Birliği halklarının kullanabilecekleri “tek alfabeden” ve “tek imladan” bahsedilmesi, Rus alfabesini

¹⁴¹ Tacemen, *Rus Egemenliği*, s.57.

¹⁴² Tacemen, *a.g.e.*, s.59.

ve Rus imlasını işaret ediyordu. Zaten bazı delegelerin yaptıkları konuşmalar doğrudan doğruya Rus alfabetesini ve Rus imlasını Türkçe'ye en münasip alternatif olarak gösteriyorlardı. Kongrede Sovyet rejiminin, Latin alfabetesini tatmin edici bulmadığı ve bu amaçla yapılan çalışmalardan rahatsızlık duyduğu anlaşılıyordu. Türkler ise Arap alfabetesinden vazgeçme girişimlerinin yollarının, Rus alfabetesine götürmeyeceğine inanmak istiyorlardı ki, kongrede yapılan konuşmalarda bu ortaya çıkıyordu¹⁴³.

Aynı günlerde Türk halklarında da bu konuda şüpheler uyanmaya başlamıştı. Örneğin Tamurbek Devleştin, "Sovyet Tataristanı" adlı eserinde bu konuya şöyle değinmektedir:

"Tatar aydın çevrelerinde, Sovyet Rejiminin Ruslaştırma politikasında Lâtin harflerinin, Tatarlar için ancak bir ara basamak olduğu hususundaki mevcut şüpheleri, az zamanda reel şekilde almaya başlamış ve şimdi sıranın Tatarların yeni öğrendikleri Latin harfleri yerine, Rus harflerinin geçeceğini ifade etmeye başlamışlardı."¹⁴⁴

Gerçekten de 1933 Ekim'in de Tataristan Kolhozcularının toplantısında SBKP Tataristan Eyalet Komitesi Birinci Sekreteri Razumov, yaptığı konuşmada; Tatar ve Rus alfabelerinde aynı şekilde yazılan Lâtin alfabetesinin 16 harfinin Rus dilinde Tatarca'dakinden başka türlü telaffuz edildiğini, bundan dolayı çocuklar Rus metinlerini okurken onları karıştırdıklarını, bunun da öğretimi güçleştirdiğini söyleyerek, Latin harflerini eleştirmiş ve bu şekilde halkta, Rus harflerine geçişte haklı gerekçeler olduğu kanısını uyandırmaya çalışmıştı¹⁴⁵.

Bundan sonra Rus basınında ve Sovyet Türk basınında Latin alfabetesinin yetersizliğini eleştiren yazılar da çıkmaya başladı¹⁴⁶. Yeni alfabeyle eleştiriler ve Latin alfabetesinden Rus alfabetesine doğru gidişin gerekçeleri ise şöyle sıralanıyordu:

"Latin harfleri milli matbaalarda birtakım teknik zorluklar doğurduğu gibi, Rus milleti ile Türk halkları arasındaki rabıtayı da bozmaktadır. Kızıl (Rus) harfleri sayesinde gençler, milli okullardan Rus okullarına daha kolay geçebilirler. Latince harfler, Lenin ve Stalin'in "Büyük" eserlerini okumayı

¹⁴³ Tacemen, *Rus Egemenliği*, s.63.

¹⁴⁴ Devleştin, *Sovyet Tataristanı*, s.507.

¹⁴⁵ Devleştin, *a.g.e.*, s.507-508.

¹⁴⁶ Tacemen, *a.g.e.*, s.65.

zorlaştırdığından geniş halk kitlelerini bu eserlerden faydalanmadan mahrum bırakıyor¹⁴⁷. Sovyetler Birliği halkları ileri Rus kültür ve ilmini öğrenmeye can atıyor. Sovyetler Birliği dilleri, gerek Rus dilinden, gerek Rus dili vasıtası ile alınmış bulunan ve benimsenen mühim sayıda kelime ile zenginleşmektedir. İşte durum böyle iken iki muhtelif alfabe esasından faydalanmaktansa ana dili ve Rusça olmak üzere her iki dil için tek alfabe esasını kabul etmek çok daha makul bir harekettir.”¹⁴⁸

Sovyet Hükümeti'nin Merkezi İcra Komitesi, 1935 yılında Yeni Alfabe Komitesi'nin Merkezi Komitesi'ni çağırarak faaliyetlerini inceledi. Bu inceleme sonucunda, Rus alfabesinden faydalanan halkların yazılarının dahi, Latin alfabesiyle değiştirilmesinden duyduğu memnuniyetsizliği dile getirdi ve bunun sorumlusu olarak da Yeni Alfabe Komitesi'ni gördüğünü bildirdi¹⁴⁹.

Rusların rahatsız olduğu ve bu işte suçlu gördüğü bir kesimde, Türklerin Latin alfabesine geçişlerini destekleyen ve bu yönde çaba göstererek Türkler arasında bir birliğe doğru gidiş için çalışan Türk aydın kesimiydi.

Türklerin Latin alfabesine geçişlerinde, Rusların planlı programlı bir şekilde desteği olsa da, bu alfabaya geçiş için çalışan Türk aydınlarının büyük çoğunluğu Ruslardan çok farklı amaçlarla bu yola çıkmış ve çaba göstermiştir. Bu kişiler Rus emellerine hizmet edecek insanlar değildi ve amaçları; Türk halklarının dilde ve alfabede birliğini sağlayarak, umumi bir inkişafın temin edilmesiydi. Bu nedenle de bu amaç doğrultusunda çalışan, I. Bakû Türkoloji Kurultayı'na katılarak, görüşlerini açık bir şekilde ifade eden insanlardan birçoğu Ruslar tarafından takibata uğramış ve öldürülmüşlerdir¹⁵⁰.

Rus Hükümetinin, Türk halklarını Latin harflerinden, Kiril alfabesine geçişte kendi amaçlarını gerçekleştirmede engel olarak gördüğü kişilerden biri Bekir Sıtkı Çobanzade'dir. Bakû Türkoloji Kurultayı'nın faal delegelerinden biri olan ve Türk halklarını Latin alfabesine geçirme hareketinde aktif rol almış bulunan Çobanzade, Kurultayda koyu bir Arap alfabesi taraftarı

¹⁴⁷ V. Musabey, “İdil-Ural Türkleri Dil ve Yazılarının Sovyetleştirilmesi ve Ruslaştırılması”, *Dergi*, 5.Yıl, No:5, Münih, 1959, s.58.

¹⁴⁸ Musabey, “İdil-Ural Türkleri”, s.59.

¹⁴⁹ Tacemen, *Rus Egemenliği*, s.51.

¹⁵⁰ Paul Henze, bu hususta şunları kaydetmektedir: “1920-1930 yıllarında Sovyet rejiminde dikkatle yetiştirilmiş olan birçok Orta Asyalı şairler, tiyatro yazarları, gazeteciler ve diğer münevverler büyük katliam esnasında yok edilmişlerdir. Eserleri de ortadan kaldırıldı ve okunması yasak edildi. (Henze, “İç Asya'da Siyaset ve Yazı”, s.84.)

olan Kırım delegesi Hasan Sabri Ayvazov'u bile bu konuda ikna edebilmişti. Tek bir milli alfabe ve tek bir milli Türk dilini amaç edinen Çobanzade, 1937 yılında Türkçülük iddiasıyla tutuklanarak Sibiryaya sürgüne gönderildi, 1939 yılında da Azerbaycan'da işkenceyle öldürüldü¹⁵¹.

Yine aynı akibete uğrayanlardan biri de Azerbaycan'da Latin alfabesine geçilmesi hususunda çalışan ilk ilim adamlarından olan Birleşik Türk Alfabesi (Latin) ile basılan ilk eser "*Yeni Elifba Yollarında Eski Hatıra ve Duygularım*"ın yazarı ve gerçek bir Türk milliyetçisi olarak adlandırılan Halid Seid Hocayev'dir. Seyid Hocayev de Pantürkist faaliyetlerde bulunduğu, anti-Sovyet düşüncelere sahip olduğu ve bu yönde faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle 12 Ekim 1937'de SSCB Yüksek Mahkemesi Harbi Heyeti'nin Gezici Kurulu'nun aldığı karar sonucunda, 13 Ekim 1937'de, Bakû'de kurşuna dizilerek öldürüldü¹⁵².

Bakû Türkoloji Kurultayı'na katılarak burada önemli çalışmalar yapan ve daha sonra Ruslar tarafından mesnetsiz iddialarla yargılanıp idam edilenler arasında, Veli Hulufu, Zeynalli, Aziz Kubaydulin gibi isimler de bulunmaktadır¹⁵³.

Kiril alfabesine geçiş döneminde yalnızca Türkler değil, Rus Türkologlardan da Türkler için ortak bir alfabe kabul edilmesi fikrini savunduklarından dolayı takibata uğrayanlar olmuştur. Örneğin, tanınmış Rus Türkolog Aleksandr Samoyloviç, Bakû Kurultayı'nda Türkler için; Latin esasından alınmış ortak bir alfabe kabul edilmesini savunmuştu. 1936'da bu görüşlerinden dolayı suçlanarak Stalin tarafından Sibiryaya sürüldü¹⁵⁴.

Türkler arasında Latin alfabesini bırakıp Rus alfabesine geçiş devri fiilen 1935 yılından sonra "Kuzey Hanlıkları"ndan dedikleri, adca çok, nüfus bakımından sayıca az olan 15 halkın hazırlanan törenlerle Latin alfabesi bırakılarak Rus alfabesine geçirilmeleriyle başlatıldı¹⁵⁵.

Hızlı bir şekilde cereyan eden gelişmeler gösteriyordu ki, Ruslar Kiril alfabesine geçişte bir hazırlık devresi düşünmüyorlardı. Paul Henze, o günkü atmosferi şöyle tasvir etmektedir:

¹⁵¹ Kenan Acar, "Bakû Türkoloji Kurultayı ve Bekir Sıtkı Çobanzade" 1926, *Bakû Türkoloji Kongresinin 70.Yıldönümü Toplantısı, (29-30 Kasım 1996)*, Ankara, 1999, s.91-92.

¹⁵² Mustafa Toker, "Türkistan'ın Latin Alfabesine Geçmesi ve Halid S.Hocayev", *1926 Bakû Türkoloji Kongresinin 70.Yıldönümü Toplantısı, (29-30 Kasım 1996)*, Ankara, 1999, s.80-83.

¹⁵³ Demirel, "I.Türkoloji Kongresi ve Theodor Menzel", s.29.

¹⁵⁴ Hasan Eren, "Dilde Birlik Yazıda Birlik", *Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.5.

¹⁵⁵ Tacemen, *Rus Egemenliği*, s.72.

“Ruslar, Sovyetler Birliği’ndeki Türklerin alfabesini 1939-1940 yıllarında ikinci defa değiştirdiler, fakat bu hazırlık 1937-1938 yıllarında başlamıştı. Latinleştirme kampanyasını canlandıran ve ilgi çekici yapan, fonetik ve kelimeler üzerindeki nispeten serbest münazara ve münakaşalar, Rus alfabesinin tatbiki sırasında artık mevcut değildi. Hava çok sıkıcı idi. Yerli liderlerinden mahrum kalan Rus olmayan milletler ürkmüşlerdi. Onlar şimdi Ruslaştırmaya boyun eğmek mecburiyeti karşısında bulunuyorlardı”¹⁵⁶.

Türk aydınları ise gelişmelerin Latin alfabesine karşı bir tehdit ve Rus alfabesine doğru gidişin göstergeleri olduğunu hissediyor, fakat Latin alfabesini Türk diline daha elverişli hale getirerek bunun önünü almak istiyorlardı¹⁵⁷.

Daha 16 Haziran 1935 tarihinde SSCB Merkez İcra Komitesi, Latin alfabesini kullanan halkların, dillerinin imlalarının ve yazılarının, zamanın gereksinimlerinden geri kaldıklarını ve sosyalist ilerlemeye ayak uyduramadıkları gerekçesiyle Alfabe Komitesi’nden “Dilde, imlada, yazıda, sosyalizm kuruculuğuna yakışır yenilikler” getirmesini istemişti. Ağustos 1935’te de bu iş için yeniden oluşturulan Alfabe Komitesi’nin hedeflerini gerçekleştirebilmesi için cumhuriyetlerde mevcut olan kırka yakın yerel alfabe komitesi de merkeze bağlandı. Ayrıca Sovyetler Birliği’nin bütün cumhuriyetlerinde yazı, imla ve fikir işi olan tüm kurum ve kuruluşlarının da Alfabe Komitesi’ne yardımı sağlandı¹⁵⁸.

Bu geniş çaplı faaliyetler sonucunda Sovyetler Birliği’nde “Kiril Alfabeti”ne geçirilme işi daha da hızlandı. Dağıstan Komünist Partisi’nin 3 Kasım 1937 tarihli eyalet toplantısında, Latin alfabesini bırakıp, Rus alfabesine geçmenin siyasi ve kültürel kalkınmalarında, Sosyalist kültürü benimsemelerinde, yardımcı olacağı bildirilerek, Dağıstanlılara Latin alfabesini bıraktırıp Rus alfabesine geçirdiler¹⁵⁹.

1938 yılında Kumuklar, Kırım Tatarları, Nogaylar, Kırgızlar, Rus alfabesine geçirildiler. 7 Nisan 1939 tarihinde Sovyet Komünist Partisi Tataristan Eyalet Komitesi Bürosu, Tatar yazısının Latin harflerinden Rus harflerine geçişi hakkında karar aldı. 5 Mayıs 1939’da da Tataristan Cumhuriyet Yüksek Şura Başkanlık Divanı’nda bu husus karara bağlandı¹⁶⁰. Stalin siyasetinin yaydığı korkudan ve daha önceki Latin alfabesine karşı çıkan-

¹⁵⁶ Henze, “İç Asya’da Siyaset ve Yazı”, s.83.

¹⁵⁷ Musabey, “İdil-Ural Türkleri”, s.57. A.Tacemen, a.g.e., s.74.

¹⁵⁸ Tacemen, *Rus Egemenliği*, s.68.

¹⁵⁹ Tacemen, a.g.e., s.76.

¹⁶⁰ Devleştin, *Sovyet Tataristanı*, s.509.

ların akıbeti bilindiğinden bu yeni uygulamaya yüksek sesle hiçbir itiraz olmamıştı. Yeni alfabenin Tatar dili özelliklerine uygun düşmediğini söyleyen herkese “milliyetçi” damgası vuruldu¹⁶¹. 1938 yılında Kiril harflerine dayalı Karaçay-Malkar Türkçesi alfabesinin kabul edilmesiyle birlikte Karaçay ve Malkar Türklerinde, Latin alfabesiyle, matbuatına da son verildi¹⁶². Türkmenistan ve Özbekistan’da ise 1940 yılında Kiril alfabesi kabul edildi.

Azerbaycan’da ise, 1937 yılında Bakû’de toplanan “*Orfografiya ve Termonologiya Konferansı*”nda Ruslaştırma ve Sovyetleştirilmenin ciddi adımlarının atıldığı görülmektedir. Bu konferansta şu kararlar alınmıştı:

1-Uluslararası terimler aslında olduğu gibi değil, yalnız Ruslarda olduğu şekilde kullanılmalıdır.

2-Ruşçadan terimleri tercüme etmeden aynen almak gerekir.

3-Başka Türk dillerinden (Türk lehçeleri göz önünde tutuluyor.) kelimeler alınmamalıdır.

4-Arapçadan, Farsçadan ve Osmanlıcadan alınan kelimeler aynı anlamı veren Rusça kelimelerle değiştirilmelidir.

Artık merkezî yönetimin tavrı tamamen değişmişti. 14 Mart 1937’de toplanan Azerbaycan 9. Sovyet Kurultayı’ndan sonra hiçbir yerde devlet dili olarak Türk dil kavramı kullanılmamıştır. Bundan sonra milliyet için “*Azerbaycanlı*”, devlet dili için ise “*Azerbaycan dili*” terimlerinin kullanılması uygun görülmüştür¹⁶³. Yani 20 yıllık bir aradan sonra, bu konuda Çarlık Rusyası’nın uyguladığı politikalara geri dönülmüştür.

Azerbaycan’da 1939 yılı başlarında Latin harflerinin Kiril harfleriyle değiştirilmesi meselesi ele alınmaya başlandı. 8 Mayıs 1939 tarihinde SSCB Bilimler Akademisi Azerbaycan Şubesinin ve Azerbaycan Yazarlar Sendikası’nın teşebbüsü ile yapılan aydınlar toplantısında Kiril alfabesine geçme sorunu gündeme geldi¹⁶⁴. Bu hususta çalışmalar yapacak bir Alfabe Komitesi teşkil edildi ve komiteye, Kiril alfabesi esasında yeni bir alfabe oluşturma görevi verildi. Alfabe Komitesi, Mayıs 1939’da Rus alfabesine dayalı alfabe hazırladı. 32 harf ve bir işareten oluşan Azerbaycan’ın bu

¹⁶¹ Erdal Şahin, “Stalin Dönemi Siyasetinin Kazan Tatar Türkleri Kültürüne Etkileri” Stalin ve Türk Dünyası”, Edt.: Emine Gürsoy-Naskali, Liarsan Şahin, Kaknüs yayınları, İstanbul, 2007, s.233-244.

¹⁶² Adilhan Adiloğlu, “Karaçay-Malkar Türkçesi Yazı Dilinin Teşekkülü”

¹⁶³ Mehmedoğlu, “Devlet Dili Terimi”, s.376.

¹⁶⁴ Abdullayev, *Türk Dilleri*, s.106-107.

Rus esaslı yeni alfabesi ilan edildikten sonra ciddi bir müzakere yapılmadan¹⁶⁵ Azerbaycan SSCB Merkez İcra Komitesi Başkanlık Heyeti'nin ve Halk Komiserleri Şurasının 11 Temmuz 1939 tarihli kararıyla Rus Kiril alfabesine geçiş kabul edildi. Bütün idare ve kuruluşlar 1 Ocak 1940 tarihinden, okullar ise Eylül ayından itibaren yeni alfabeğe geçtiler¹⁶⁶.

Azerbaycan'da da diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi, Latin alfabesine geçiş sürecinde yaşanan bir hazırlık devresi kiril alfabesine geçerken yaşanmamış, bu hususta konferanslar, kurultaylar tertip edilmemiş ve basında bu değişiklik tartışılmamış, hatta aleyhte yazı bile pek olmamıştır. Yalnızca bu yoldan dönüş olmayacağını anlayan bazıları, hiç olmazsa, dilin fonetik terkip ve hususiyetlerine uygun olarak bazı değişikliklerle Kiril alfabesinin kabul edilmesini istemişlerdir¹⁶⁷.

Kabul ettirilen bu alfabe, Türkler için düşünülmüş tek bir alfabeden oluşmuyordu. Aksine her Türk halkı için birbirinden farklı Rus Kiril alfabeleri tertip edilmişti. Aynı zamanda müşterek edebi dil yerine mahalli şiveler seçilmişti. Bunun da amacı Türk boyları arasında ayrılık oluşturularak, birbirlerinin yazısını okuyamamalarını, birbirlerinden uzaklaşmalarını sağlamaktı.

Sovyet Rusya yöneticilerinin özellikle de Stalin'in bu karşı reform hareketi sonucunda SSCB' de yirmi yıl içinde 21 dil, alfabeği iki defa, 13 dil ise üç defa değiştirdi. Yedi dil ise yazılı halini yitirdi¹⁶⁸. 1940 yılında artık her Türk lehçesi için birbirinden farklı Kiril alfabesinin uygulama alanına konulması tamamlanmış ve Latin alfabesi ile yazılan kitaplar toplanarak imha edilmiştir. Türk lehçelerine girmiş olan İslami kelimeler ile Türkiye lehçesinden geçen terimler atılarak yerlerine Rusça terimler yerleştirilmesine karar verilmiştir. Özellikle siyasi, iktisadi, ilmi ve teknik terimlerin Rusça olması mecburiyeti de getirilmiştir. Ayrıca Türk lehçelerinin birbirinden kelime almaları yasaklanmıştır¹⁶⁹. Zaten gerek Sovyet kongrelerinde alınan kararlardan, gerekse bu yönde yapılan çalışmalardan, Rusların alfabeden

¹⁶⁵ *Azerbaycan Edebi Dili Tarihi*, s.16.

¹⁶⁶ Abdullayev, *a.g.e.*, s.106.

¹⁶⁷ *Azerbaycan Edebi Dili Tarihi*, s.15; E. E. Recebov, *Dilcilik Tarihi*, Maarif Neşriyatı, Bakû, 1988, s.519.

¹⁶⁸ Ainur Nogayeva, "Orta Asya'da Alfabe Tartışması", *Avrasya Araştırmaları Masası*. Tusam

¹⁶⁹ Mehmet Saray, *Dil ve Kültür Birliği*, İstanbul, 1992, s.179; Ahmet Gündüz, "1917 Bolşevik İhtilalinin Türk Dünyasındaki Yansımaları", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, VI/1, (2005), s.1-12.

daha çok ağırlığı, Türk dilini özünden uzaklaştırmaya ve parçalamaya verdiği anlaşılmaktadır. Özellikle Türkiye'nin Latin harflerini kabulünden sonra, Rusya Türklerinin Türkiye ile arasında olması muhtemel kültür alışverişini önlemek, Türk dilinin bir şekilde unutturularak Türkler arasındaki bağın zayıflatılması, Türk diline ait kelime ve terimlerin ortadan kaldırılması en önemli amaç gibi görünmekteydi.

Böylece, 1920'li yıllardan 1930'lu yılların sonuna kadar, bilimsel çalışmalarla, çok büyük maddi, manevi emek ve özveriyle oluşturulan, Türk halklarının sosyal, kültürel gelişmesi ve birlikteliği yolunda atılmış bu büyük adım, Ruslar tarafından korku, baskı ve tamamen antidemokratik bir yaklaşımla ortadan kaldırılmıştır.

“*Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi*” hareketi; özellikle 1928 yılında Türkiye'nin de Latin esaslı alfabeyi kabul etmesi ile bütün Türkler arasında alfabe birliğini sağlamakta ve sonuçta dil birliğine giden yolu açmaktaydı ki, Sovyet Rusya bunu kendi geleceği için bir tehdit olarak algılamıştı. Sovyet yönetimi, sadece bu yeni alfabeyi ortadan kaldırıp, yerine “Kiril” alfabesini kabul ettirmekle kalmamış, Sovyet Türklerinin ortak Latin alfabesine geçişi konusunda çalışmış, bu yönde büyük emek vermiş bilim adamlarını sürgün, idam vs. ile ortadan kaldırarak, Türkler arasındaki bu önemli olayın bütün izlerini silmek istemiştir.

Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi

BIRLAŞDIRILMIŞ İENİ TYRK ƏLİFBASİ

A a <i>A a</i> آ ا	B b <i>B b</i> ب	C c <i>C c</i> ع	Ç ç <i>Ç ç</i> ج	D d <i>D d</i> د	E e <i>E e</i> کسره (jel=berep)	Ə ə <i>Ə ə</i> ئ (هه)
F f <i>F f</i> ف	G g <i>G g</i> غ	Oj oj <i>Oj oj</i> ع	H h <i>H h</i> ه	I i <i>I i</i> ی	J j <i>J j</i> ی (ای)	K k <i>K k</i> ک
L l <i>L l</i> ل	M m <i>M m</i> م	N n <i>N n</i> ن	Ŋ ŋ <i>Ŋ ŋ</i> ن	O o <i>O o</i> و (اولای)	Ө ө <i>Ө ө</i> آو (اولک)	P p <i>P p</i> پ
Q q <i>Q q</i> ق	R r <i>R r</i> ر	S s <i>S s</i> س	Ş ş <i>Ş ş</i> ش	T t <i>T t</i> ت	U u <i>U u</i> و (اوزون)	V v <i>V v</i> و (آو)
X x <i>X x</i> خ	Y y <i>Y y</i> د (آوزوم)	Z z <i>Z z</i> ز	Ẓ ẓ <i>Ẓ ẓ</i> ز	b b <i>b b</i> ی (آلی)		